

Veres Emese Gyöngyvér

A soktálentumú ember

Írásomat egy vallomással kell kezdenem: nem vagyok Járosi-kutató. Amióta a barcasági csángók történetével, ezen keresztül pedig a Romániai Evangélikus-Lutheránus Egyház történetével foglalkozom, többször eldöntöttem, hogy most már Járosi Andor mindenféle írását is össze kellene gyűjteni, és megrajzolni végre a 20. század erdélyi magyar evangélikus egyháza egyik legnagyobb alakjának portréját. Ahogy nem vehet a kezébe az érdeklődő egy kötetet a magyar püspökség, ezen belül az esperességek megalakulásáról, úgy fontos személyeiről sem. Járosi Andor mellett elég csak a korán elhunyt kollégáját, jelentős munkatársát, dr. Kiss Bélát,¹ az egykori csernátfalusi lelkészt, teológiai tanárt kiemelni.

Időközben Járosi Andor személyével és munkásságával többen is foglalkozni kezdtek, így Murádin János Kristóf erdélyi történész gulágra hurcolása okán, Benkő Tímea szintén erdélyi teológiai tanár liturgiai reformja kapcsán, sőt, mára már a publicisztikai írásaiból szerkesztett kötete megjelenés előtt áll, de Filep Tamás Gusztáv művelődéstörténész is igen gyakran emlegeti a szerkesztő, cikkíró Járosit az Erdélyi Helikon vagy a Pásztortűz lapszámaiban forgatva. Gulág, Helikon, liturgia, zsidómentés – és nyilván lehetne még további címszavakat említeni, amelyek mentén Járosi Andor személye és munkássága felbukkan a különböző tanulmányokban, kutatómunkákban. Az összefoglalás azonban igencsak várat magára. Ráadásul ezen írás is inkább egy adalék kíván lenni a Járosi-képhez, leginkább néhány levele kapcsán, amelyeket a magyarországi Evangélikus Országos Levéltár őriz.

Legelőször is néhány életrajzi adat Járosi Andorról. A *Romániai magyar irodalmi lexikon* címszava szerint Újsándorfalván született 1897. december 5-én, és 1944. december 26-án Magonytorgorszkban halt meg. Író, színikritikus. Középiskolai tanulmányait a nagyenyedi Bethlen Gábor Kollégiumban és a Kolozsvári Református Kollégiumban végezte, Eperjesen és Kolozsvárt folytatott teológiai tanulmányait Marburgban fejezte be. 1920-tól a kolozsvári magyar evangélikusok lelkésze, 1931-től teológiai magántanár. A Pásztortűz állandó munkatársa, 1939-től szerkesztőbizottsági tagja. Főleg könyvismertetésekért, a művelődési életet figyelemmel kísérő Krónika rovatot vezette, 1936-tól rendszeresen közölt színikritikákat. Részt vett az Erdélyi Szépmíves Céh és a kolozsvári Magyar Színház drámapályázatának bírálóbizottságában (1936), az

¹ Kiss Béla (1908–1951) helytörténész, etnográfus, zenei szakíró, lutheránus egyházi író. Bartók Béla munkásságának egyik első méltatója (l. Kiss Béla, *Bartók Béla művészete*, Ifjú Erdély kiadása, Lengyel Albert könyvnyomdája, Kolozsvár, 1946). Írásai az Erdélyi Helikon, a Déli Hírlap, a Havi Szemle, a Magyar Dal s egyházközségi lapok hasábjain jelentek meg. Az Evangélikus Naptár és a Harangszó című vallásos lap szerkesztője, az Evangélikus Élet folyóirat munkatársa. Szerencsére Kiss Béla írásainak gyűjteményes kötete már szerkesztés alatt áll, talán év végéig napvilágot is láthat.

Ifjú az Erdély és Erdélyi Helikon munkatársa, a marosvécsi Helikon-találkozók meghívottja. Zenebarát, hangversenyeket rendezett és hangversenykritikákat írt. Állást foglalt a transzilvanizmus mellett [...], kolozsvári esperesként tiltakozott a fasizmus, a zsidók elhurcolása ellen. 1944 őszén hadifogságba került, ott halt meg.

Már ez a néhány fenti sor is jelzi, hogy Járosi Andor tevékenysége, akinek csak 47 év adatott, milyen szerteágazó volt. Ahogy Túróczy Zoltán² evangélikus püspök megjegyezte: „Sok tálentummal megáldott ember volt, s aprópénzre váltotta fel idejét és erejét. Szegények és üldözöttek prókátoraként szaladgált sokszor napokon át. Ölbe tett kezek munkába indításáért, fáradt lelkek vigasztalásáért, küszködő lelkek hitre jutásában való tusakodásért sohasem sajnálta sem magát, sem idejét. Ezért nem szabad a kérdést így feltenni: Mi maradt utána? Csak így: Ki maradt utána? Szétosztogatta a tálentumait. Le nem írt könyveit másoknak mondta el. Alkotásokat nem létesített. Embereket formált.”³ Az egykori püspök megemlékező szavaiból éppen ezen utolsó mondatot emelném ki: Járosi Andor embereket formált, tanítványokat hagyott hátra, akik büszkén vallották magukat azoknak. Ezek sorába tartozik a korábban említett lelkész kolléga, barát Kiss Béla, de Benczúr László (1915–2008) is. Amikor 1949-ben, Járosi Andort hivatalosan is halottá nyilvánították, a magyarországi Lelkipásztor decemberi számában számtalan megemlékezés jelent meg. Akkor Benczúr László igen hosszan írt „Andor bácsiról”, akinek személyes kisugárzása készítette őt és teológustársát, hogy Kolozsvárra menjen egy teológiai félévre: „Erre úgy került sor, hogy 1935 őszén előadásokat tartott Sopronban a teológián; Erdély akkor egy igazabb emberség és magyarság példaképe volt számunkra. Ő pedig ezt az Erdélyt – a titokzatos szót – egészen közel hozta hozzánk előadásaiban és személyében.”⁴ Benczúr László és Koren Emil⁵ életében a kolozsvári félévvel megkezdődött életük döntő szakasza. „S hogy ez kezdődött, az is Andor bácsi személyiségének titkára tartozik” – írta Benczúr, aki élete folyamán többször is emlékezett erre az időszakra. 1956-ban püspöki titkárként elkísérte Dezséry László püspököt erdélyi körútjára. Beszámolójában ismét kitér kolozsvári félévre: „Szinte hallottam Járosi Andor szavát, amint a főtér közepén álló Szent Mihály templom szépségét magyarázta tanítványainak egykor s hozzátette: »Fiacskám, nagyobb csoda ez a templom itt Európa keleti

² Túróczy Zoltán (1893–1971) evangélikus lelkész, 1939-től a Tiszai Evangélikus Egyházkerület püspöke. 1945 után a hatalom börtönbe zárta, majd szabadlábra helyezése után 1948-ban kegyelmi úton megszüntették a vele szembeni bűnvádi eljárást. A Dunántúli Evangélikus Egyházkerület még abban az évben püspökké választotta. Szintén 1948-ban Mády Zoltán dunán-inneni egyházkerületi felügyelővel együtt ő írta alá az evangélikus egyház képviselőletében az állammal kötött egyezményt. Állami nyomásra 1952-ben nyugdíjazták, azonban 1957-ben az Északi Evangélikus Egyházkerület gyülekezetei püspökké választották, majd még az év decemberben újra állami nyomásra félreállították.

³ *Hiábavaló élet?*, Lelkipásztor, 1949. december, 438–439.

⁴ Benczúr László, „Andor bácsi”, Lelkipásztor, 1949. december, különszám, 443–450.

⁵ Koren Emil (1915–1998) a budavári gyülekezet evangélikus lelkésze, esperes, az 1960-as években az Evangélikus Élet főszerkesztője, 1958–1985 között püspökhelyettes. Zsidómentő tevékenységéért 1987-ben vehette át a Világ Igaza díjat.

sarkában, Kolozsvár főterén, mint a dóm Kölnben. Több emberség kellett megépítéséhez.« Kolozsvár diákkorom tanulóvárosa is. Az 1936-ban itt töltött félév életem legdöntőbb szakasza. Egy igazabb, tisztultabb magyar életet és egyházi életet ismerhettem meg akkor. Milyen jó volt délután egy pillanatra mindenkitől elszakadni, beülni az evangélikus templom egyik fehér templompadjába, ahonnan azelőtt Reményik Sándor »kicsi papjának«⁶ az igehirdetéseit hallgattam, aki meg tudta győzni hallgatóit arról, hogy nagy dolog az evangélium, »nagyobb, mint a legszebb költemény«. Jó volt megköszönni Istennek könnyes hálával minden jó adományát, és kérni segítségét a jövő feladataihoz.”⁷

Hogy ez a kapcsolat mennyire fontos volt tanár és tanítvány számára egyaránt, azokból a levelekből körvonalazódik, amelyek az Evangélikus Országos Levéltár Benczúr-hagyatékában találhatóak. Sajnálatos módon, Benczúr leveleiről nem tudunk semmit, úgy tűnik, hogy nem maradtak meg a családi hagyatékban. Talán ezek is áldozatul estek, amikor az oroszok feldúlták a kolozsvári lelkészlakot. Pedig jó lenne olvasni, hogy milyen kérdések foglalkoztatták a teológust, majd ifjú lelkészt, milyen eseményekről írt az egykori tanárnak. Válaszaiban Járosi igen részletesen beszámolt az erdélyi mindennapokról: az egyházi életről, a teológusokról, lelkészekről, irodalomról, művészetről, és természetesen a saját családjáról is. Ezek közül válogatok most néhányat.

„Kedves jó Lacim! Drága vigasztaló soraidat⁸ nagyon-nagyon hálás szívvel vettem. És még egyszer köszönöm jóságodat, hogy azon a nehéz éjszakan velem voltál. El nem képzelheted, hogy mit jelentett magam mellett tudni egy minket szerető résztvevő, imádkozó szívet! [...] Drága Lacim! Még annyit szerettem volna Veled beszélni! Engedd meg, hogy pár dolgot figyelmedbe ajánljak. Egyszer azt, amit többször mondtam: az ember mások szolgálatáért van a világon! Tedd ezt életterveddé! Oly sok a nyomorúság, s Jézus így akar adni [olvashatatlan]: Máté 25. f[ejezet].! Ha Sopronba visszatérsz: ebben az évben csak a szigorlattal, közvetlen tanulmányokkal foglalkozz. Emellett: Barth⁹ egy-egy cikkével. Nagyon ajánlom, kutasd fel: Das Worth Gottes und die Theologie című könyvében a Reformierte Lehre,¹⁰ aztán főképpen a prédikációra vonatkozó két cikket. [...] Ez a kötet sokat fog mutatni Neked. Hiszem, hogy megmaradsz, sőt megerősödsz lutherizmusodban, Isten jó munkát végeztetett Veled itt. Úgy gondolom, hogy azért, mert megengedte Neked ezt a nekem kedves félévet itt töltened, várja, hogy ennek a gyümölcseit ott értékesítsd.”

„Kós Károlyék tervezik a magyarsági színházestéket: Budai Nagy Antal, Tündöklő Jeromos, Kakassy brassói újságíró¹¹ és Bánffy Nagy Úr (Attila-drá-

⁶ Reményik Sándor, *Az én lelkipásztorom* – Járosi Andornak.

⁷ Evangélikus Élet, 1956. október 7.

⁸ Kisfia elhunyt után

⁹ Karl Barth (1886–1968) protestáns teológus, a dialektikus teológia kidolgozója. A náciizmus uralomra jutása után a német Hitvalló Egyház mozgalmának elindítója, a Barmeni Hitvallás egyik szövegezője. 12 kötetes egyházi dogmatikája a protestáns hit összefoglalása.

¹⁰ Isten szava és a teológia; Megreformált tanítás.

¹¹ Kakassy Endre (1903–1963) közíró, szerkesztő, író, irodalomtörténész, műfordító. A vörös kör című darbjáról van szó.

ma) darabjai mennek.¹² Jób Dániel¹³ és Lantos¹⁴ itt voltak, és elintéztették az ügyet. Tündöklő Jeromost Isacu szépművészeti felügyelő¹⁵ (sánta, Ady barátja) betiltotta.¹⁶ Nagy heccek voltak körülötte. A zsidók magukra vették, a Magyar Párt azzal gyanúsította Tamásit, hogy Jeromos = Bethlen György;¹⁷ a színészt berendelték a Magyar Pártba, kihallgatták (Forgács¹⁸). A katolikusok is haragszanak. Újságírók hadakoznak. Szóval áll a harc keményen. Áronka Tavaszy¹⁹ bácsihoz a klubban, mikor az egyik főellenség, Olajos Domokos²⁰ jön asztalukhoz: Nem bánám ezt a fejet egy hétig magamon hordani! – Tavaszy bácsi: Hátha a Sulyokét²¹ kellene? – Inkább fej nélkül járnék! A Brassói Lapokat, Néplapot betiltották. Már két hete nincs lap. 500 ember kenyere vész. Kacsó Sándor²² is az utcán van. Indoklás nincs. Szentimrei²³ Sztánán készül valami téli üdülőhelyből megélni. 1936. XI. 28-án.”

„A Pásztortűz! Nagy fába vágtuk fejszénket: a Pásztortűz átalakult havi képes folyóirattá.²⁴ Afféle erdélyi Tükör²⁵ lesz belőle. Persze, mi nem tudunk olyan ragyogó papírt adni, sem annyi képet, cikkeink is szerényebbek lesznek, de azért csak megleszünk valahogy. Az első szám január vége felé jelenik meg.

¹² A budapesti Vígszínház 1936–1937-ben erdélyi drámaciklus keretében Kós Károly, Tamási Áron, Kakassy Endre és Bánffy Miklós egy-egy darabjának bemutatását tervezte.

¹³ Jób Dániel (1880–1955) színházi rendező, író, műfordító, újságíró, színházigazgató, ekkor a budapesti Vígszínház művészeti vezetője.

¹⁴ Lantos Kálmán, a Révai Irodalmi Intézet Részvénytársaság igazgatója.

¹⁵ Emil Isac (1886–1954) román költő, 1920–1940 között az erdélyi művészet és színházművészet felügyelője.

¹⁶ Tamási *Tündöklő Jeromos* című darabjának bemutatójáról I: Járosi cikkét a Pásztortűz 1936. évi 21. számában.

¹⁷ Bethlen György gróf (1888–1968) földbirtokos, politikus, a romániai Országos Magyar Párt elnöke

¹⁸ Forgács Sándor (1890–1944) színész, a *Tündöklő Jeromos* címszerepének alakítója.

¹⁹ Tavaszy Sándor (1888–1951) református teológus és filozófus. A kolozsvári református teológiai tanulmányait a berlini és jénai egyetemeken folytatta. Hazatérése után 1910-től a Református Teológia tanára, később igazgatója. 1913-tól püspöki titkár, 1935-től püspökhelyettes volt. Több folyóirat (Református Szemle, Pásztortűz, Az Út stb.) szerkesztésében vett részt, az Erdélyi Helikonnak pedig a főmunkatársa volt. 1923-tól ő szerkesztette *Az Út Könyvtára* című sorozatot. Filozófiai írásaiban az egzisztencializmust ötvözte a kisebbségi etikával.

²⁰ Olajos Domokos (1885–?) szerkesztő, újságíró, egy időben az Országos Magyar Párt kolozsvári tagozatának alelnöke.

²¹ Sulyok István (1891–1945) erdélyi politikus, újságíró, a Magyar Kisebbség egyik szerkesztője.

²² Kacsó Sándor (1901–1984) szerkesztő, közíró, tanulmányíró. 1923 és 1925 között a Keleti Újság, 1925-től 1927-ig az Újság munkatársaként dolgozott. Indulásától az Erdélyi Helikon munkaközösségének tagja volt, az úgynevezett székely írócsoporthoz tartozott. 1938–1940 között a Brassói Lapok főszerkesztője. A lapot a levél írásának idején csak időszakosan tiltották be.

²³ Szentimrei Jenő (1891–1959) erdélyi magyar költő, író, drámaíró, kritikus, színháztörténész, színházigazgató, a helikoni közösségben fejlődött és vált ismertté.

²⁴ A lap anyagi gondokkal küzdött, de szerkesztőváltások is voltak.

²⁵ A Tükör képes irodalmi folyóirat, amely 1933 és 1942 között jelent meg Budapesten, szerkesztője Révay József (1881–1970) író, irodalomtörténész, műfordító, klasszika-filológus.

Tavaszy-vezércikk,²⁶ Reményik-vers,²⁷ Áprily Tavasz bácsi-turistának dedikált verse,²⁸ Kovács Laci írt Babits új kötetével kapcsolatosan Babitsról,²⁹ közöljük szegény Kovács Jóska³⁰ ([olvashatatlan]) posthumus [!] novelláját, Gy. Szabó³¹ képeit, magam Robinson-illusztrációkról³² írok, Császár a Kós–Szemlér–Szenczei transzilván vitájáról,³³ V. Ziegler³⁴ a japán, kínai tusfestésről adott cikket, Lakatos a „vírus”-ról ír.³⁵ Nem is tudom, hogy mi lesz még; mindenesetre „gazdag” lapszemle, színház stb. De majd küldök egy számot, s akkor meglátod. A Nyíró darabjának³⁶ itt nem volt igazi sikere, bár itteni viszonylatban sokszor játsszák, a színészek, népek sírtak. A Helikonban nem a szokott kritikus, Kovács L.³⁷ írt róla, hanem – erős kritikával – Kádár.³⁸ A Pásztortűzben illő formában én vágtam el.³⁹ Mindezek ellenére nagy ünnepeltetések voltak. Irodalom? Tamási még mindig vajúdik. Regényét másfél éve írja. Reményik Sándor nagyon-na-

²⁶ Tavasz Sándor, *Az irodalom mint nemzeti létforma*, Pásztortűz, 1938/1–3. szám.

²⁷ Reményik Sándor, *A völgy felett*, Pásztortűz, 1938/1–3., 36.

²⁸ Áprily Lajos, *Veletek vándorolgotok. Tavasz Sándornak*, Pásztortűz, 1938/1–3., 3.

²⁹ Kovács László (1892–1963) író, szerkesztő, kritikus. Az Erdélyi Szépművészek Céh lektora, az Erdélyi Helikon szerkesztője. A cikk címe: *Babits Mihály, a költő* (I: Pásztortűz, 1938/1–3., 4–5.).

³⁰ Kovács József (1906–1937) erdélyi magyar író, újságíró, kritikus. Nemzedékének egyik legszélesebb látókörű, európai kitekintésű képviselője; pályájának kiteljesedését korán bekövetkezett halála akadályozta meg. A novella címe: *Mária néni*. Gy. Szabó Béla rajzaival jelent meg (I: Pásztortűz, 1938/1–3., 11–15.).

³¹ Gy. Szabó Béla (1905–1985) erdélyi grafikus.

³² *Gyermekkorunk hőse – képekben*, Pásztortűz, 1938/1–3., 33–36.

³³ Szemlér Ferenc (1906–1978) ügyvéd, költő, író, műfordító, kritikus. A marosvécsi Helikon írói közé tartozott, 1944–1946-ban Brassóban szerkesztette a Magyar Népi Szövetség Népi Egység című napilapját. 1953-tól az Igaz Szó szerkesztője volt. Vezető szerepe volt a romániai magyar irodalomban, egy ideig az írószövetség titkára, az Utunk és a Művelődés szerkesztőbizottsági tagja volt. Szenczei László (1909–1980) publicista, elbeszélő, műfordító, irodalomkritikus, filozófus. Szemlér Ferenc 1937-ben közölte az Erdélyi Helikonban (592–604.) *Jelszó és Mitosz* című vitairatát, amely az erdélyi irodalom transzilvanista eszményeit bírálta. Kós Károly azonos címmel közölte válaszatát még abban az évben (Erdélyi Helikon, 1937, 766–770.), Szenczei László pedig *A transzilvanizmus és az erdélyi fiatal irodalmi nemzedék problémájához* címmel a Korunkban (1938, 65–70.) szólott hozzá a kérdéshez. L. Császár Károly, *Vita a transzilvanizmus körül*, Pásztortűz, 1938/1–3., 8–49.

³⁴ Vásárhelyi Ziegler Emil (1907–1986) művészeti író, festőművész, grafikus. Reményik Sándor halála után vette át a Pásztortűz főszerkesztői tisztségét. 1944 őszén a front elől Budapestre menekült, végül Németországban került nyugati fogságba. Családjával együtt onnan vándorolt ki Ausztráliába. Az *Új erdélyi antológia* (Kolozsvár, 1937) írócsoportjával indult. Művészeti tárgyú cikkeit, tanulmányait az Erdélyi Helikon, Pásztortűz, Hitel, Láthatár közölte. Képzőművészként Kolozsváron, majd Budapesten többször is kiállított. A levélben említett cikk címe: *A tus művészei* (I: Pásztortűz, 1938/1–3., 8–10.).

³⁵ Lakatos Imre, *A vírus*, Pásztortűz, 1938/1–3., 46–47.

³⁶ *A Jézusfaragó embert* 1937 végén Kolozsváron is bemutatták.

³⁷ Kovács László.

³⁸ Kádár Imre, *A Jézusfaragó ember*, Erdélyi Helikon, 1938/1., 21–24.

³⁹ Járosi Andor, *A Jézusfaragó ember (Nyíró József havasi drámája)*, Pásztortűz, 1937, 471.

gyon rosszul van már július óta. Egy sort sem írt azóta. Ilyen tartósan súlyos beteg még nem volt. Félünk, nehogy rossz vége legyen. Tavasz bácsi a Szépmíves Céh számára egy vándor-regényt írt.⁴⁰ Pár fejezetet felolvasott nekünk. Torda, Retyezát, Bucsecs stb. Turisztika, földrajz, term. tudomány, művelődéstörténet, bölcsesség és sok minden lesz benne. A fiatalok máskülönben egy antológiát adtak ki Abafáy⁴¹ (Brassó) bevezetésével egy csomó novella van benne. Szembeállítás akart lenni – nem sikeres! Csupa Helikonban, Pásztortűzben megjelent írás, egyedül Vass Albert írt újat, de hát ő olyan Helikonista! Szemlér a Helikonban megállapította, hogy a transzilv[anizmus]. »jelszó és mítosz«. Kós a Helikonban, Szenczei a Korunkban válaszolt. Ez is sok dumát váltott ki. Végül a Baumgarten-díjjal kapcsolatban Kós interjút adott Szentimreinek, mire a Brassói Lapok rájött: »a fiatalok fogják be a szájukat, s dolgozzanak«. Ez hát a Kós nemzedéki programja. A theológián minden csendes. Az ötödév tudományos része itthon, a gyakorlati nyár fele künn lesz Csombordon. Tanáraink, diákok szorgoskodnak. Imre Lajos a Helikonba írt egy fejezetet leendő könyvéből: a kisebbségi sors erkölcsstana és neveléstanáról.⁴² Nehézkesen ír, de nagyon figyelemreméltón. [...] Munkám sok, segítségem kicsiny. De egészségem, türelmem, jó kedvem van, s így csak elleszünk valahogy. Kvár, 1938. I. 19.”

„Kvár, 1944. szeptember 20.

Kedves, jó Lacikám! Dr. Mikó Imre országgyűlési képviselő⁴³ a holnapi parlamenti ülésre utaztában magával viszi leveletem, hogy nektek feladja. Így hiszem, ha az Úristen megóvja őt, ez úton eljut hozzád e pár sorom, mely mindannyiótokat Isten megőrző oltalmában, jó egészségben, erőben találjon. Innen a levél fájdalmas körülmények között íródik. Március 19. óta rohamosan megyünk lefelé. Az utolsó nagy fázis az elmúlt hét vége volt, amikor az orosz-román csapatok Tordánál voltak, s kis híja, hogy Kolozsvárra be nem jöttek.⁴⁴ Elképzelheted a szorongást, ami bennünk volt. Már azokban, akik még nem

⁴⁰ Tavasz Sándor, *Erdélyi tetők. Úti élmények és természeti képek*, Erdélyi Szépmíves Céh, Cluj, 1938.

⁴¹ Abafáy Gusztáv (1901–1995) író, publicista, irodalomtörténész. 1935-től jelentek meg írásai a Brassói Lapokban, az Erdélyi Helikonban, a Pásztortűzben és a Független Újságban. 1937-ben Jancsó Elemérral és Szemlér Ferencsel közösen szerkesztette az *Új erdélyi antológia* kiadványt. Később a bukaresti Állami Könyvkiadó magyar szerkesztőségének első főszerkesztője lett.

⁴² Imre Lajos, *A kisebbségi élet erkölcsstana*, Erdélyi Helikon, 1938/1., 1–12.; 1938/2., 121–131.; 1938/3., 169–178. A könyv végül nem jelent meg.

⁴³ Mikó Imre (1911–1977) jog- és államtudományi író, műfordító, író. 1937-ben országgyűlési képviselővé választották Udvarhely megyében az Országos Magyar Párt színeiben, de a parlamenten kívüli Goga-kormány kinevezése folytán nem kapott igazolást. A második bécsi döntés után az Erdélyi Párt országgyűlési képviselője és vezetőségi tagja. A kisebbségi jogvédelmet szolgálta, s mint az új nemzedék szószólója, mindenkor kapcsolatot tartott fenn a demokratikus értelmiségi körökkel és a baloldallal. 1944 őszén a Kolozsvárról elhurcolt magyar polgári személyek között került szovjet fogságba.

⁴⁴ A tordai csata időszaka 1944. szeptember 15. és október 7. között. A csatában a magyar-német seregek közel egy hónapra feltartóztatták a román és szovjet seregeket, megakadályozva azok betörését a magyar fennhatóság alatt levő Észak-Erdélybe.

mentek el innen. Mert sokan az események előszelétől érintve elfutottak. Mert ez meg így kezdődött. Először vezérkari tisztjeink indították útnak családjaikat. Omen⁴⁵ – gondoltuk, de kibírjuk. A nyugtalanság azonban mind nagyobb lett. Egyszer csak a tisztviselők családjai is megindultak jó nyaralás után »utónyarálásra«. Ez is ment. A naponkénti légi riasztások miatt indokolt volt. Hogy sokan a bűrtort is útnak indították...? De aztán fenyegetővé vált helyzetünk. Megindult Dél-Erdély »lerohanása« pont egy heti titubálás⁴⁶ után, aztán jött Torda elfoglalása. Természetesen nagy ünneppel. Zászlókkal mentek át vezető uraink, volt bankett jó kedvel, bőséggel. Remetei Filep Imre⁴⁷ unitárius, a német–magyar társaság titkára a református (!) nagytemplomban »hatalmas szónoklatot« tartott a pincéből, börtönökből előkerült »ünneplésre vágyó« tordaiaknak, mások okosan igyekeztek ezer pengőkre cigarettát, borsot, kávét, s egyéb árucikket en grossban⁴⁸ vásárolni, eltelve szociális érzékkel, hogy az itteni sokat nélkülöző magyarok többet ne nélkülözzenek. [...] Szóval, a veszélyeztetett Kvárról hirtelen elment a pénzügy, posta, üzletvezetőség stb. stb. Még a vám is meglógott, úgyhogy napokig a városházán sem volt senki. Üzletek bezártak. Édes dal zengett a tájon: »Édes Erdély, itt vagyunk, Ha bajban vagy elhagyunk.«⁴⁹ Maradtunk szaktudás nélkül. A szaktudósok elmentek: ki autón, ki vonaton, kinek hogy tellett rang és pénz szerint. A nagy szaktudósok elől nehezen, a kis szaktudósok tipegve, de rendületlenül. A németek visszaszorították az orosz! És mi itt vagyunk. Most a németek költözködnek az elhagyott lakásokba! Nota bene: a szászokat Észak-Erdélyből a németek ürítették ki. [...] Marosvásárhely: a szaktudomány és kapcsolt részei, a begyulladt erdélyiek elmenekülve egyetlen vezető maradt a különböző papokon kívül, Papp Károly helyettes polgármester. Nincs polgárőrség, nincs katonaság, nincs hivatal. Az emberek a pincében laknak. A német katonaság és a nép az üzleteket nyitogatja. Senki szólni nem mer. Lakásokat is fosztogatnak. Míg ennivaló és bor van, addig nincs baj, de azután...! Farkas szerint az emberek: ha már a szaktudomány elment, jöjjenek az oroszok, csak valami regula legyen. Egyszóval, ha az oroszok nem jönnek, kommunizmus lesz. Kós írt Tamásinak, hogy a kalotaszegi papok közül többen megfutottak. [...] De a civilek igen megrostálódtak. De elegen maradtunk azért. [...] Tamási munkában. A jó magyar Nyíró Pesten! Olajos Domokos elment »papírért«! Finta Zoltán⁵⁰ ki a zsidó cikkeket és a kőműveseket írta – el! Még sok jó magyar. A jó Isten segítse őket. Itthon megvagyunk. [...] Schneller Károly⁵¹ az utolsó napokban, hosszas vergődés után, miután az egyetem kilátástalan maradt, elment. Vasárnap volt az egyetemi évnyitó. Légiriadó lévén, az

⁴⁵ Bajjós jel.

⁴⁶ Tétovázás.

⁴⁷ Remetei Filep Imre (1915–1970) unitárius lelkész. Magyarországra való települése után, 1966–1968 között az unitárius egyház helyettes püspöke volt.

⁴⁸ Nagy tételben

⁴⁹ Vitéz Somogyvári Gyula *Erdélyi induló* című megzenésített versének parafrázisa.

⁵⁰ A költő Finta Zoltán 1943-tól megjelenő állandó rovata, a Magyar Arcvonal a Keleti Újságban jelenik meg. L.: <<https://erdelyikronika.net/2017/.../a-keleti-ujsgajobbratolodasa-1940-es-1944-kozott/>>

⁵¹ Schneller Károly (1893–1953) jogász, statisztikus, egyetemi tanár. Nemzetközi hírű tudós.

egyetem pincéjében. Miskolczi a rektor,⁵² Haynal⁵³ a dékán. Itt van Klimkó⁵⁴ is. Sokszor vacsora, ebéd közben is elalszik. Éjjel-nappal operál. [...] Az egyetem 80-90 tanárából úgy 20. [...] Csak sok mártír ne legyen! Én t[udni]j[llik]. megértem, ha valaki aggódik és elmegy. Csak, ha »igen jó« magyar volt, hős, bátor vitéz, s nem olyan rossz, mint én, akkor ne menjen. A szaktudósok ne mentek volna el túl hamar, s ne hagytak volna itt tudomány nélkül! S ne vittek volna ki mindent! Ti. éppen siettek itt hagyni mindent. Hiszen lehet, hogy nekünk is el kell mennünk. De addig még egy kis dolgunk nekünk van. No, de sietek! Fiú vagy lány? A jó Isten legyen veletek. Mindannyiótokat ezerszer csókol, ölel igaz testvéretek: Andor bácsi⁵⁵

A fenti levél volt az utolsó, amelyet Járosi Andor Benczúr Lászlónak írhatott. Néhány nap múlva a légvédelmi pincéből éppen előjövő lelkészt elhurcolták az oroszok. Magnyitogorszkban halt meg 1944 karácsonján tifuszban, ahol tömegsírban nyugszik. A visszaemlékezések szerint ott is hivatásához méltón gondozta a foglyokat, karácsonykor még úrvacsorát osztott. A család azonban halálhíreről akkor még nem tudott. Az egyház képviselői is, de ismerősök is próbálták megtalálni, és segíteni az érdekében. Mindez kiderül Járosi Andorné és Benczúr László levelezéséből is, amelynek idézésétől most eltekintettem. Mint ahogy e rövid írás kereteit szétfeszítette volna zsidómentő tevékenységének részletezése, amelyért méltán nevezik az erdélyi Wallenbergnek. De nem szóltam Reményik Sándorral való viszonyáról, Reményik halála utáni emléképolásnak. Idézhettem volna itt is leveleket, amelyeket Járosi Túróczy Zoltán püspöknek írt, és egy friss kutatás eredményeként kerültek elő szintén az egyházi levéltárból. A fenti sorokból talán mindenképp kiderül, amit a püspök írt róla megemlékezésében: valóban soktálemű ember volt. E sorok befejezéseket pedig következzen egy megemlékezés Benczúr Lászlótól, aki haláláig Járosi-tanítvány maradt.

Emlékezés Járosi Andorra. Húsz évvel ezelőtt, 1944. december 26-án, abban az időben, amikor a főváros körül bezárult az ostromló seregek gyűrűje, s huzamosabb tartózkodásra vonultunk le a pincébe, távol szeretett városától – Kolozsvártól – eltemették Járosi Andor volt kolozsvári lelkészt, teológiai tanárt.

Nem rendkívüli emberek hősi halálával távozott, hanem a háborús idők sok-sok ezer emberének szürke halálával – lágerban halt meg, tifuszban. Nem csodálkozott volna senki azon, ha a nyilasok végezték volna ki, vagy ha őt is bepréselték volna egy marhavágómba azokkal a nyomorult áldozatokkal együtt, akiknek az ügyében annyiszor emelt szót igehirdetéseiben és hatóságok előtt, akikért sokszor kockáztatta életét, s akik igazi testvérré és lelkipásztorra találtak benne. Ha így hal meg, mártírként emlegetik. De sírját se tudjuk.

⁵² Miskolczi Dezső (1894–1978) orvos, neurológus, a modern ideg- és elmeorvoslás egyik úttörője. 1930-tól 1940-ig a szegedi Ferenc József Tudományegyetemen tanszékvezető az Ideg- és Elme-gyógyászati Klinikán. 1940–1945-ig a kolozsvári egyetemen tanszékvezető, 1944–1945-ben rektor is. 1945–1964-ig a Marosvásárhelyi Orvostudományi Karon tanszékvezető. 1964-től 1969-ig a budapesti Orvostovábbképző Intézet tanszékvezetője. A magyar agy kutatás egyik úttörője.

⁵³ Haynal Imre (1892–1979) orvos, belgyógyász, endokrinológus és egyetemi tanár.

⁵⁴ Klimkó Dezső (1900–1972) sebészorvos, orvosi szakíró.

⁵⁵ A teljes levél a *Transzilván proféta* című írásban olvasható. In: Pro minoritate, 2017. ősz, 72–102.

Találkoztam gúnyolódó emberekkel, akiknek nem tetszett annak idején Járosi Andor mindig aggódó szeretettel, de prófétai hévvel mondott sok-sok figyelmeztetése. Azt mondták: látod, mi értelme volt Járosi Andornak kiállania az üldözöttek mellett, szenvedélyes harcot indítania egyházban és a szellemi életben a fasizmus minden formájú megjelenése ellen? Mi értelme volt várnia a felszabadulásra, ha végül egy fogolytábor priccсэн kellett lehunynia szemét? Találkoztam azonban olyan emberekkel is, akik azt mondták: ha valakinek túl kellett volna élnie a második világháború szörnyűségeit és megérdemelte volna, hogy életben maradjon, ő feltétlenül ezek közé tartozott.

Egyáltalán nem mutatós és hősiés halála mégis tanúskodik valamiről. Járosi Andor nem a maga hasznát kereste, amikor elébe ment a jövőnek, nem önmagát akarta biztosítani, mikor a fasizmusnak ellenállt. Az Oroszország elleni hadüzenet idején, amikor püspöki körlevélben kiadott rendelkezés szerint kellett imádkozni szószekeinken az „istentelenség ellen küzdő magyar fegyverek sikeréért”, Járosi Andor a szilveszteri istentisztelet alkalmával a zsúfolt kolozsvári templomban megrázó imát mondott a fasizmus áldozataiért. Beidéztek a hadbíróásra. Meghurcolták a nyilas lapok. Egyházközségében is hajszát indítottak ellene. Sokan emlékeznek az 1944. nyarán Nyíregyházán tartott lelkeszkonferenciára. Tisztelettel püspöke iránt és lelkesztársai iránt szeretetét meg nem tagadva, de a legkeményebb szavakkal küzdött ott azért, hogy szűnjék az elvakultság, amely végül az általa is meghirdetett katasztrófába vitte népünket és egyházunkat.

Járosi Andornak személy szerint – sokakkal együtt – rengeteget köszönhetek. A tanítvány és a barát háláját a Lelkipásztor 1949-es Járosi emlékszámban róttam le. Most éppen ezért nem a személyesre kívánom tenni a hangsúlyt. Mai jelentőségére szeretnék rámutatni. Ezt abban látom, hogy prófétai szellemben munkálkodó lelkipásztor, humanista és nevelő volt Járosi Andor. Prófétai szellemben elsősorban nem az ösztönösen jó politikai tájékozódási képességet értem, ami különben fontos és értékes tulajdonság, hanem azt, ha valaki műveltségét és józan eszét arra tudja használni, hogy a dolgokat mély összefüggésekben lássa meg és olyankor tudjon már állást foglalni, amikor a helyes állásfoglalás sokak számára még érthetetlen. Járosi Andorban megvolt ez a készség. Ezért tudott szembefordulni a középosztály (noha ő is ehhez tartozott) konzervatívizmusával is, de a népieskedők álradiálizmusával is. Ez a két magatartás a sovinizmus, az antiszemitizmus és az antikommunizmus jegyében talált egymásra a két világháború közötti időben. Kettőjük frigyéből született az ún. „keresztyén-magyar világnézet”.

Voltak hívek és lelkeszek, sajnos nem túlságosan nagy számmal, akiket nyugtalanított a keresztyénségnek és ennek a végzetesen hazug, sokakat megejtő álkeresztyénségnek az összekeverése, de olyan mélyrehatóan, sokoldalúan, saját személyének olyan odaszánásával tudomásom szerint senki sem küzdött evangélikus egyházunkban az álkeresztyénség leleplezéséért, visszazsorításáért, mint Járosi Andor.

Emléke, tanítása, életének kisugárzó hatása sokak szívében él. Jelenünket gazdagítjuk, ha nem engedjük feledni.⁵⁶

⁵⁶ In: Evangélikus élet, 1964. december 27.